УДК 811.111.’42

Цьмух О. П.,
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут імені Тараса Шевченка, м. Кременець

ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ТА ДИСКУРСИВНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ENVIRONMENT

*У статті розглянуто вербальне втілення лексеми **environment** в лексикографії та дискурсі; проаналізовано дистрибутивне оточення лексеми **environment** на матеріалі лексикографічних джерел.*
Ключові слова: *екодискурс, навколишнє середовище, концепт, дистрибуція.*

*В статье рассматривается вербальное воплощение лексемы **environment** в лексикографии и в дискурсе; анализируются дистрибутивные связи лексемы environment на материале лексикографических источников.*
Ключевые слова: *экодискурс, окружающая среда, концепт, дистрибуция.*

*The article reveals the verbal embodiment of the lexeme **environment** in lexicography and discourse, and also analyzes the distributive relations of the lexeme **environment**.*
Key words*: ecodiscourse, environment, concept, distribution.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв’язок із науковими завданнями. В часи глобалізації все більшого значення набувають дослідження у сфері навколишнього середовища, факторів впливу на нього і способів його захисту та збереження для майбутніх поколінь. Проблема охорони навколишнього середовища належить до найгостріших питань XXI століття. Сьогодні ця проблематика стала міждисциплінарною, викликаючи резонанс у різних сферах знання: у біології, політиці, психології та ін. Відповідно, така посилена увага до цього феномену знаходить своє відображення й у лінгвістичних студіях. Зокрема, при типологізації дискурсів виокремлюється такий різновид дискурсу як екологічний, що визначається як “сукупність вербальних та невербальних актів, що використовуються для вербалізації знань про довкілля з метою впливу на суспільну свідомість” [4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У лінгвістичних дослідженнях екологічна лексика розглядається як об’єкт перекладу [5], досліджуються стилістичні засоби як аргументативні прийоми в англомовному екодискурсі [1], виокремлюються комунікативні стратегії і тактики екодискурсу [3], а також аналізуються неологічні процеси у сфері екології [2].

Завдання статті: 1) розглянути синонімічну активність лексеми *environment* та її словотвірний потенціал; 2) дослідити вербальне втілення лексеми *environment* в дискурсі; 3) проаналізувати дистрибутивні відношення лексеми *environment* на матеріалі лексикографічних джерел.

Наукові результати. Одним із ключових концептів екодискурсу є концепт ENVIRONMENT, що відображає закріплені в мовній свідомості уявлення про навколишнє середовище людини.

Аналіз лексикографічних джерел [8-14] демонструє, що на лексико-семантичному рівні вербалізація цього концепту здійснюється за допомогою слова-імені концепту (*environment*), похідних лексем (*environmental, environs, environmentally, to environ*), а також синонімічних засобів (*milieu, setting, ambience*), що доповнюють та уточнюють семантичний зміст концепту додатковими ознаками.

У словнику П. Роже [14] зареєстровано такі синоніми до лексеми *environment*: *medium* (речовина або матеріал, в якому речі ростуть або існують [12, с. 1089]), *habitat* (природне середовище рослини чи тварини [12, с. 784]), *element* (одна з чотирьох стихій (земля, повітря, вогонь, вода), з яких, за давніми віруваннями, все виникло [12, с. 548]); *surroundings* (предмети, будівлі, природні речі, що знаходяться навколо людини або речі в певний час [12, с. 1778]), *setting* (місце, де щось знаходиться або відбувається, і загальне середовище [12, с. 1595]), *locale* (місце, де щось відбувається або де відбуваються події фільму або книги [12, с. 1027]), *scene* (те, що відбувається в певному місці [12, с. 1556]), *milieu* (речі і люди, які оточують когось і впливають на те, як він діє і думає [12, с. 1106]), *atmosphere* (відчуття, яке дає подія чи місце, де людина знаходиться [12, с. 91]), *ambience* (якості і ознаки певного місця і те, які відчуття вони викликають [12, с. 49]), *situation* (поєднання усіх подій і умов, які існують в певний час в певному місці [12, с. 1641]), *background* (чиясь сім’я, освіта, попередня робота і т. д. [12, с. 106]); *circumstances* (умови, що впливають на ситуацію, подію і т. д. [12, с. 288]), *living conditions* (ситуація, в якій люди живуть, особливо фізичні речі, які впливають на якість життя [12, с. 348]), *climate* (загальне відчуття або ситуація в місці в певний час [12, с. 300].

Environment, milieu, setting, ambience стосуються об’єктів, умов, чи обставин, які впливають на життя індивіда чи співтовариства: *environment* може стосуватися фізичного або соціального й культурного оточення; *milieu*, яке зустрічається найчастіше у літературних творах, позначає нематеріальне середовище; *setting* має на меті висунути на перший план людину або річ, що знаходиться в оточенні або на фоні чогось; *ambience* застосовується до настрою чи тону середовища.

Таким чином, аналіз синонімічних засобів вербалізації концепту *ENVIRONMENT* дозволив виокремити наступні сутнісні семантичні ознаки даного концепту: оточення, місце, стихія, ситуація, умови, події.

Характерно, що на сучасному етапі [6, с. 458] лексема *environment* функціонує не лише у загальновживаному значенні для позначення 1) навколишнього середовища та довкілля, але також у вузькотермінологічному: у 2) геології із значенням “фація” (шар осадової гірської породи, що має однаковий склад, фізико-хімічні властивості та однакову викопну фауну і флору [7, с. 1530]) та в 3) економіці для позначення кон’юктури (сукупність ознак, які характеризують стан товарного господарства [7, с. 571]).

© Цьмух О. П., 2013

В процесі виникнення термінологічного значення відбувається збереження первісної ознаки лексеми *environment* – "умови, в яких людина або річ живе".

Діахронічний аналіз слова-імені концепту *environment* встановив, що дана лексема утворилась від *environ* "оточувати" + *-ment* "стан оточення" приблизно у 1600 році зі значенням "природа, умови, в яких людина або річ живе" [8]. У словнику Е. Кляйна [11] виникнення цієї лексеми пов'язується з іменем Томаса Карлайла (1795-1881), шотландського письменника та історика, який вжив слово *environment*, щоб передати значення німецької лексеми *Umgebung*, що означає 'оточення'.

У сучасних словниках зареєстровано такі визначення лексеми *environment*: оточення будь-якого організму, включаючи фізичний світ та інші організми [10]; люди і предмети, що знаходяться навколо людини у її житті, наприклад, будівлі, які вона бачить, люди, з якими вона живе чи працює, і загальна ситуація, в якій вона знаходиться; природні ознаки місця, наприклад, його погода, тип землі, рослини, які там ростуть [12]; місце, де люди живуть і працюють, включаючи всі фізичні умови, що впливають на них; умови та впливи, за яких люди займаються певною діяльністю [13].

Таким чином, первісна ознака номінації лексеми *environment* ("природа, умови, в яких людина або річ живе") зберігається на сучасному етапі, однак піддається деталізації та розширенню семантичного об'єму.

Крім того, лексикографія виокремлює значення лексеми *environment* з означеним артиклем, де артикль виконує функцію конкретизації: *the environment* – будь-що ззовні організму, в чому організм живе [10]; повітря, вода і ґрунт на Землі, які підпадають під вплив людської діяльності [12]; природний світ, включаючи землю, воду, повітря, тварин і рослини, особливо як такі, що на них впливає людська діяльність [13].

Про важливість концепту *ENVIRONMENT* свідчить велика кількість частиномовних реалізацій слова-імені концепту. Найчастіше в лексикографічних джерелах зустрічаються наступні лексеми:

1) прикметник *environmental* – такий, що стосується навколишнього середовища [10]; такий, що стосується або впливає на повітря, землю або воду на Землі; такий, що стосується людей і речей навколо людини у її житті, наприклад, будівлі, які вона використовує, люди, з якими вона живе або працює, і загальна ситуація, у якій вона знаходиться [12]; такий, що стосується природного світу і вплив, який на нього має людська діяльність; такий, що має на меті допомогти або захистити довкілля [13]: **AB6 1242** *Even before the upheavals in Europe they were warning against attempts to subtract environmental aid from development aid*;

2) іменник *environmentalism* – турбота про захист довкілля [10]: **B04 340** *Now, like environmentalism, the animal protection movement appears to be split between pragmatic and idealistic factions*;

3) іменник *environmentalist* – той, хто турбується про захист навколишнього середовища [12, 10]; той, хто хоче захистити навколишнє середовище [13]: **HH3 14620** *Environmentalist Darryl D'Monte is calling for big technology to be supplemented by smaller schemes*;

4) іменник *environmental footprint* – шкідливий вплив людської діяльності на навколишнє середовище [12]: *Reducing your environmental footprint doesn't have to be difficult* [15];

5) прикметник *environmentally friendly (environment-friendly)* – нешкідливий для довкілля [12]; створений не для шкоди для навколишнього середовища [13]; спрямований на те, щоб мінімізувати шкоду довкіллю, наприклад, застосовуючи інгредієнти, що розкладаються [10]: **ALV 52** *Schemes include using environmentally friendly products, reducing paper consumption ...*;

6) іменник *environs* – територія, що оточує місце [12, 13]: **CDE 1023** *There was no question of her being able to haunt the environs of Mayfield Cottage, as it was down a dead end lane three miles from the nearest village*;

7) іменник *environmentally sensitive area* – місцевість, де природному середовищу легко може завдатись шкода [13]; сільська місцевість, що визнається такою, що потребує особливого захисту від сучасної фермерської діяльності [10]: **AHX 1326** *The extension would provide workings for a further 25 years in the heart of an environmentally sensitive area*.

На сучасному етапі лексема *environment* часто слугує основою для виникнення неологізмів, де зберігає свою основну семантичну ознаку 'навколишнє середовище'. У словнику неологізмів англійської мови за редакцією Ю. А. Зацного [2] фіксуються такі неологізми з лексемою *environment: envirocrime*, *environomics, environmentalistic.*

Так, наприклад, лексема *envirocrime* (environment + crime), утворена способом основоскладання, позначає види діяльності людини, вкрай небезпечні для довкілля.

Лексема *environomics* (environment + economics), також утворена способом основоскладання, використовується для номінації: 1) природної сировини чи готового продукту з неї, які безпосередньо пов'язані з фінансово-економічною ситуацією в країні; 2) співвідношення загального запасу природних ресурсів країни з обсягом їх раціонального використання.

Неологізм *environmentalistic*, утворений афіксальним способом, володіє негативною аксіологічною конотацією та позначає того, що вдає з себе прибічника і учасника руху за захист довкілля.

На рівні дискурсу лексема *environment* активно функціонує у складі назв **організацій та форумів** *(Environment Agency, environmentalist group, environmentalist lobby, Environmental Protection Agency, Environment Council, Department of Sustainability and Environment),* **професій** *(Environmental Health Officer*), **актів та документів** *(Environment Act, environmental impact statement, environmental policy, Environmental Protection Act 1990, Environmental Impact Assessment Directive, Environmental Liability Directive),* що підтверджує актуальність даної лексеми для екодискурсу.

Лексикографічні джерела фіксують наступну **дистрибуцію** лексеми *environment:* з прикметниками: *competitive, controlled, external, global, hostile, marine, natural, physical, rural, safe, stable, urban, working;* з дієсловами: *affect, clean up, conserve, damage, destroy, harm, pollute, preserve, protect;* у таких фразах: *be good/bad*

for the environment; be harmful to the environment; protection of the environment; conservation of the environment; damage/harm to the environment; the destruction of the environment; pollution of the environment; the effect/impact on the environment.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Висока синонімічна активність лексеми *environment* та її багатий словотвірний потенціал ілюструє актуальність однойменного концепту в екологічному дискурсі. Лексема *environment* не тільки позначає навколишнє середовище, а й вживається у складі назв на позначення організацій, професій, документів та актів. Як показав аналіз, у дискурсі лексема *environment* набуває як позитивної (*environmentally friendly (environment-friendly), environmentalism*), так і негативної (*environmentalistic, envirocrime, environmental footprint*) конотації. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у аналізі інших концептів екодискурсу на вербальному та невербальному рівнях.

Література:

1. Бабире О. В. Стилістичні засоби як аргументативні прийоми в англомовному екологічному дискурсі (на матеріалі документальних фільмів) / О. В. Бабире // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – Київ, 2011. – С. 51-56.

2. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття : англо-український словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 360 с.

3. Коротич К. В. Комунікативні стратегії і тактики екологічного дискурсу / К. В. Коротич // Philologica. – 2010. – № 100 : Ucrainica IV : Soucasna ukrajinistika. Problemy jazyka, literatury a kultury : sbornik vedeckych clanku z mezinarodni konference V. Olomoucke sympozium ukrajinistu stredni a vychodni Evropy (Olomouc 26.–28. srpna 2010). – С. 60-63.

4. Розмаріца І. О. Лінгвокогнітивні особливості комунікації у сфері екології (на матеріалі сучасної англійської мови) [Текст] : Автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Розмаріца Ірина Олександрівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 20 с.

5. Руденко Н. С. Екологічна лексика як об’єкт перекладу : теоретичний та методологічний аспекти / Н.С.Руденко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ : Вид-во ЛНУ, 2011. – Вип. №16 (227), Ч.І. – С. 56-60.

Лексикографічні джерела:

6. Англо-український словник / [уклад. Є. І. Гороть, Л. М. Коцюк, Л. К. Малімон, А. Б. Павлюк]. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 1700 с.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : “Перун”, 2004. – 1440 с.

8. Online Etymology Dictionary. – [Електронний ресурс – 2012]. – Режим доступу : http://etymonline.com/

9. British National Corpus (BNC). – [Електронний ресурс – 2012]. – Режим доступу : http://www.natcorp.ox.ac.uk/

10. Collin P. H. Dictionary of Environment and Ecology / Peter Collin. – London : Bloomsbury Publishing, 2004. – 228 p.

11. Klein E. A comprehensive etymological dictionary of the English language : in 2 v. / Ernest Klein. – Amsterdam–London–New York : Elsevier, 1966 – 1967. – V. 1. – 1966. – 853 p; V. 2. – 1967. – 855–1776 p.

12. Longman Dictionary of Contemporary English / [editorial director Michael Mayor]. – Edinburgh : Pearson Education Limited, 2009. – 2081 p.

13. Macmillan English Dictionary / [managing director Michael Mayor]. – Oxford : Macmillan Publishers Limited, 2002. – 1692 p.

14. Roget’s Desk Thesaurus / [editor Joyce O’Conner]. – New York : Random House, 1995. – 612 p.

15. [Електронний ресурс – 2012]. – Режим доступу : http://www.ehow.com/how_2044084_reduce-environmental-footprint.htmlixzz2JZnEM4ME